

Спіс крыніц

1. *Бадзевіч, З. І.* Беларуская мова: хрэстаматыя: вучэбны дапаможнік / З. І. Бадзевіч. — Мінск.: Изд-во Юнипресс, 2005. — 592 с.
2. *Блінава, Э. Д.* Беларуская мова: вучэбны дапаможнік / Э. Д. Блінава; пад рэд. М. С. Яўневіча. — Мінск: Вышэйшая школа, 1991. — 334 с.
3. *Грыгор'ева, Л. М.* Сучасная беларуская мова: вучэбны дапаможнік / Л. М. Грыгор'ева [і інш.]; пад рэд. Л. М. Грыгор'евай. — Мінск: Вышэйшая школа, 2006. — 559 с.
4. *Караткевіч, У.* Каласы пад сярпом тваім: Раман у 2-х кн. / У. Караткевіч. — Мінск: Мастацкая літаратура, 1998. — 702 с. — (Залатая серыя. Проза XX стагоддзя).
5. *Тулуш, Т. І.* Складаназалежны сказ як сродак інтэнсіфікацыі кампанентаў выказвання / Т. І. Тулуш // Роднае слова. — 2008. — № 7. — С. 45—50.

Матэрыял паступіў у рэдакцыю 01.11.2011 г.

В. М. Сяліцкая

Навуковы кіраўнік — Ж. В. Косціна,
старшы выкладчык кафедры філалогіі
Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

ПРАБЛЕМА СТАНУ БЕЛАРУСКОЙ МОВЫ Ў РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ Ў XIX СТАГОДДЗІ ПРАЗ АНАЛІЗ ЗАПІСАЎ, ЗРОБЛЕННЫХ У АЛЬБОМЕ А. ВЯРЫГІ-ДАРЭЎСКАГА

Актуальнасць падрабязнага даследавання стану друкаванага слова ў Расійскай імперыі ў XIX стагоддзі відавочная. Яна тлумачыцца тым, што для паглыбленага вывучэння праблем, якія існавалі і былі найбольш вострымі ў XIX стагоддзі, вельмі важна дэтальна даследаваць творы эпістальнага жанру, да якога, па нашым меркаванні, можна аднесці альбом А. Вярыгі-Дарэўскага.

Мэта даследавання — выявіць і даследаваць праблемы, якія падымаюцца ў запісах альбома А. Вярыгі-Дарэўскага.

Дадзенае навуковае даследаванне — першае ў беларускім літаратуразнаўстве вывучэнне альбома А. Вярыгі-Дарэўскага як твора эпістальнай літаратуры.

Эпістальная літаратура (ад грэч. *epistole* — пасланне, пісьмо) ўзнікла з бытавой перапіскі, калі форма пісем ператваралася ў прыём мастацкага апавядання, карэспандэнты — у персанажаў, а змест быў падпарадкаваны асноўным законам мастацкай умоўнасці [2, с. 144].

У сучасных беларускіх літаратуразнаўцаў няма адзінага пункта погляду на вызначэнне паняцця «эпістальная літаратура». Адна з вучоных (М. А. Лазарук, А. Я. Ленсу, Л. М. Крупчаной і інш.), размяжоўваюць паняцці «эпістальная літаратура» і «эпістальная форма», а іншыя, напрыклад В. І. Атрашкевіч, у межах паняцця «эпістальная літаратура» выдзяляюць два азначэнні: 1) перапіска прыватных і афіцыйных асоб, спачатку задуманая або пазней асэнсаваная як мастацкая ці публіцыстычная проза; 2) мастацка-публіцыстычны твор у форме пасланняў, лістоў [2, с. 144].

Як літаратурны жанр лісты (пісьмы) зарадзіліся ў антычнасці. Да нашага часу захаваліся творы прадстаўнікоў старажытнай рымскай літаратуры: «Пасланне да Пізонаў пра мастацтва паэзіі» Гарацыя, «Гераніі, ці Пісьмы» Авідзія, «Маральныя пісьмы да Луцылія» Сенекі і інш. [1].

Самыя даўнія лісты-пасланні на старабеларускай мове датуюцца 13—14 стагоддзямі [2, с. 144]. Да гэтага часу адносяцца помнікі эпістальнай літаратуры, створаныя такімі вядомымі дзеячамі, як Філон Кміта-Чарнабыльскі, Леў Сапега, Іпацій Пацей, Іван Цыпрыян Камуняка, якія з дапамогай сваіх лістоў, адрасаваных да пэўных асоб, імкнуліся вырашыць важныя праблемы сучаснага ім палітычнага і грамадскага жыцця.

Трэба адзначыць, што ўвогуле для ўсіх твораў эпістальнай літаратуры характэрна пастаноўка тых або іншых праблем грамадскага і палітычнага жыцця грамадства.

Найбольш шырокае развіццё эпістальная літаратура атрымала ў XIX стагоддзі. У гэты час Беларусь ўваходзіла ў склад Расійскай імперыі, і па гэтай прычыне на тэрыторыі нашай краіны актыўна праводзілася палітыка русіфікацыі. Як адзначаюць аўтары «Гісторыі беларускай літаратуры XI—XIX стагоддзяў», «дазволіўшы ў першай палове 50-х гадоў XIX стагоддзя (пасля паражэння Расіі ў Крымскай вайне) выдаць В. Дуніну-Марцінкевічу ў Мінску надрукаваныя лацінкай кнігі з польска- і беларускамоўнымі творамі, улады спынілі ў 1859 годзе выданне яго перакладу на беларускую мову «Пана Тадэвуша» Адама Міцкевіча. Гэта акцыя была звязана з забаронай украінскага друку лацінкай (ад 30 мая 1859 года) і не вымагала, на чыноўніцкі погляд, асобнага цыркуляру і нават тлумачэння. Яна высвечвае не так забарону беларускай мовы ці кнігі, друкаванай «польскімі літарамі», як імперскае супраціўленне ёй чыноўніцкімі метадамі праз адміністрацыйныя распараджэнні пад наглядом змагання з «польскай інтрыгай», а на самай справе — мэтанакіраванай русіфікацыі» [3, с. 71]. Згодна з ёй усё справаводства пераводзілася на рускую мову, навучанне ў школах пераводзілася на рускую мову, а таксама існаваў жорсткі цэнзурны кантроль, які забараняў выданне беларускамоўных твораў. І ў гэтай складанай сітуацыі пісьмы і пасланні былі адзіным сродкам абмену думкамі паміж людзьмі на конт існуючай сітуацыі, у якой знаходзілася беларускае друкаванае слова і беларуская мова ў цэлым.

Як ужо было адзначана вышэй, адным з самых старажытных помнікаў эпістальнай літаратуры з'яўляецца «Пасланне да Пізонаў пра мастацтва паэзіі» Гарацыя. Гэтае пасланне адрасавана да канкрэтных людзей — арыстакратаў Пізонаў — і ўключае ў сябе пэўныя праблемны змест, а менавіта разважанні пра законы паэзіі ці, інакш кажучы, погляд Гарацыя на мастацтва: «*Всякий писатель, предмет выбирай, соответственный силе; / Долго*

рассматривай, пробуй, как ношу, поднимут ли плечи. / Если кто выбрал предмет по себе, ни порядок, ни ясность / Не оставят его: выражение будет свободно» [2, с. 89]. Такім чынам, мы бачым, што Гарацый у сваім пасланні падмае тую праблему, якая хвалюе яго, і пра існаванне гэтай праблемы паэт паведамляе сваім сучаснікам.

Як і ў пасланні Гарацыя, так і ў альбоме А. Вярэгі-Дарэўскага знаходзяць адлюстраванне найбольш важных пытанні палітычнага і грамадскага характару. Ён уключае ў сябе запісы, пасланні, адрасаваныя вядомаму паэту.

Альбом А. Вярэгі-Дарэўскага — унікальны помнік беларускай культуры сярэдзіны XIX стагоддзя. Гэты своеасаблівы рукапісны літаратурна-грамадскі альманах вёўся на працягу 1858 — 1863 гадоў. У ім пакінулі свае запісы (на беларускай і польскай мовах) многія вядомыя пісьменнікі, вучоныя, дзеячы культуры Беларусі і Літвы таго часу. Альбом данёс да нас цікавыя беларускія мастацкія тэксты, імёны людзей, якія падтрымлівалі творчасць і грамадскую дзейнасць Вярэгі-Дарэўскага. Сярод асоб, чые запісы прадстаўлены ў альбоме, шмат удзельнікаў вызваленчага руху. Як і сам укладальнік альбома, многія з іх прынялі ўдзел у паўстанні 1863 года [4, с. 243-244].

Асабліва востра ў альбоме стаіць праблема стану беларускай мовы ў Расійскай імперыі ў XIX стагоддзі. Так, В. Каратынскі ў сваім пасланні да А. Вярэгі-Дарэўскага пазначыў: «Далібог-то, Арцім, / Што прыплыў ты к сваім! / ... Бог паслаў да нас дар! / Дудар к нам Надзвінскі / Заблудзіў аж сюда. / ... Будзе пець мужыком: / Аб Языску святом, / Аб матульцы святой...» [4, с. 248]. Такім чынам, называючы беларускую мову «языскам святым», В. Каратынскі сцвярджае права на існаванне і выкарыстанне роднай мовы, як мовы ад Бога дадзенай.

У сваім пасланні да А. Вярэгі-Дарэўскага Ян са Слівіна (псеўданім А. Кіркора) падмае такую праблему, як неабходнасць барацьбы беларусаў за адраджэнне сваёй краіны, за адраджэнне сваёй роднай мовы: «... паспрабуем падрыхтаваць гэты народ да прыстойнага прыняцця новага становішча сумленных і шчырых сыноў агульнай нашай маці-радзімы, паспрабуем праясніць іх погляд, асвятліць іх розум, няхай на роднай мове прывітаюць вялікі дзень адраджэння, даўно аплочаны крывавай векавай працай» [4, с. 252]. Ён заклікае беларусаў на свядомае і актыўнае змаганне з палітыкай расійскай улады.

І як моцны аргумент вышэй сказанаму Ігнат Ходзька ў сваім пасланні ў альбоме А. Вярэгі-Дарэўскага пазначыў ідэальную мадэль беларускага грамадства: «... ад Нёмана да Дзвіны і за Дзвіной яднаюцца ўсё цясней братнія далоні і сэрцы, злучаныя адзінствам пачуццяў, адзінствам духу і адзінствам роднай мовы» [4, с. 256]. Тым самым Ігнат Ходзька пацвярджае думку пра тое, што для існавання сапраўднага грамадства, як і для нацыі ў цэлым, галоўным паказчыкам з'яўляецца стан роднай мовы.

Адрасуючы ліст «пачціваму Беларусіну», музыка з-пад Віслы Аляксандр Хадэцкі ў алегарычнай форме выказвае салідарнасць з пазіцыямі і перакананнямі заснавальніка альбома: «Хоць мы здалёку прыбылі, аднак, дзеці адной маткі, звязаныя ланцугамі аднолькавых боляў і надзей, — лёгка паразумеліся, хутка пазнаёміліся. Бо, браце, Вы тымі самымі кайданамі звоніце над Дняпром, што і мы над Віслаю. <...> Ты, браце, імкнешся да лепшага, марыш пра шчасце народа, грамадства, таму, відаць, мяне зразумееш... Давай працаваць любові, браце, дзеля агульнага добра як можам. Ты сваім паэтычным словам, а мы, вандроўныя музыкі, гукамі; давай будзем ісці заўсёды на перад і будзіць заснуўшых, ратаваць хворых, а ў тых, у каго памерла пачуццё, старацца хоць паволі ўваскрашаць дух... А тым часам, пачцівы беларускі Дудару, вядзі далей прапаганду і дзямі на вуголле... з часам выбухне і полымя...» [4, с. 276].

Такім чынам, толькі на аснове тых запісаў, якія былі зроблены ў альбоме А. Вярэгі-Дарэўскага, можна зрабіць вынік, што беларуская мова ў XIX стагоддзі развівалася ў неспрыяльных умовах. І менавіта праз творы эпістальнай літаратуры мы можам ацаніць стан беларускай мовы непасрэдна, паглядзець на ўсе падзеі вачыма сучаснікаў.

Спіс крыніц

1. Античная литература в средней школе: пособие для учащихся / сост. М. П. Жигалова. — Минск : Маст. лит., 2000. — 478 с.
2. Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. — Мн.: БелЭн. — Т. 18 — 2004. — 472 с.
3. Гісторыя беларускай літаратуры XI — XIX стагоддзяў : у 2 т. / навук. рэд. У. І. Мархель, В. А. Чамарыцкі. — Мн. : Бел. навука, 2007. — Т. 2. Новая літаратура : другая палова XVII — XIX стагоддзе — 582 с.
4. Пачынальнікі: 3 гіст.-літар. матэрыялаў 19 ст. / уклад. Г. В. Кісялёў; рэд. В. В. Барысенка, А. І. Мальдзіс. — 2-е выд. — Мн. : Бел. навука, 2003. — 549 с.

Матэрыял поступил в редакцию 01.11.2011 г.

В. М. Сяліцкая
Навуковы кіраўнік — А. В. Солахаў,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Баранавічы, Рэспубліка Беларусь

СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ІНДЫВІДУАЛЬНА-АЎТАРСКІХ ПРЫМЕТНІКАЎ У МОВЕ ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАЎ РЫГОРА БАРАДУЛІНА

Актуальнасць падрабязнага даследавання індывідуальна-аўтарскіх прыметнікаў у творах Рыгора Барадуліна відавочная. Яна тлумачыцца тым, што для далейшага паглыбленага вывучэння заканамернасцей папаўнення слоўнікавага складу беларускай літаратурнай мовы вельмі важна даследаваць і асаблівасці ўтварэння індывідуальна-аўтарскіх наватвораў.